

NYIRI PÉTER

Múzsák kertje Széphalmon

Tízéves anyanyelvünk közgyűjteményi-
közművelődési otthona:
A Magyar Nyelv Múzeuma

Távlatos a kilátás A Magyar Nyelv Múzeuma ablakaiból... Kelet felé Kazinczy sírja és egykori lakóháza helyén álló emlékcarnoka tűnik elénk, délnyugatra pedig a (Petőfi szavaival) „hasonlíthatlan szépségű Sátor-hegyek” hívogatnak. Százados fák, temető és síremlék, neoklasszicista szentély és modern, XXI. századi épület – ez az összetettség, a múlt, jelen és jövő összeszikkasztása várja a látogatót Széphalmon, az idén tízéves Magyar Nyelv Múzeuma helyszínén.

Hogyan is kezdődött? „Eljárván a’ domb alatt Regmeczről Patakra ’s Patakról Regmeczre már akkor kinéztem magamnak ’a helyet, hogy ott én valaha építeni fogok” – írta Kazinczy Ferenc, kinek álmából csupán évtizedek múltán lett valóság. A Széphalom név Kazinczy alkotása, 1790-ben már biztosan megszületett, ekkor írta ugyanis a Kassán Orpheus címmel kiadott folyóiratára a Széphalmy Vintze álnevet, s ennek az évnek az őszén ajánlotta fel édesanyja, hogy segíti fia építkezését. Kazinczy, akinek akkor iskolafelügyelőként tisztos jövedelme volt, rangos kúriát akart. A ház alapkövét 1791. május 16-án tették le, de Kazinczy csak 1794-ben írhatta ki az országút mellé állított táblára: „Abaúj Vármegye. Praedium Széphalom.” Ezután a hely, az otthon története megszakadt, az író letartóztatták a jakobinus mozgalomban való részvétel vádjával, és következett a hetedfél esztendő, 2387 napos fogság. Szabadulása után is évek teltek el, mire végül 1806-ban – immár feleségével, Török Sophie-val – beköltözhetett az épületbe, melynek falai egész életükben vakolatlanok maradtak. Itt élt Kazinczy haláláig, 1831-ig, 25 esztendőn át, a nagy nyelvújítási harcok idején, s a hely, „ahol csak húsz ház állt, a magyar Weimar lett” (Kosztolányi).

Kazinczy az önálló, független magyar szépirodalom megteremtésének vezéralakja, az eredeti, világirodalmi rangú magyar irodalmi alkotások nyelvi-stilisztikai előkészítője, aki hitt a művészet nevelőerejében, a művészet erkölcsi iránymutató hatásában, abban, hogy a szép az igazhoz és a jóhoz is elvezet. „Az mindazonáltal igaz, s a história bizonyítja, hogy ha valahol a *Jó* gyökeret vert, ott mindig a *Szép* készítet-

te az utat” – állította. A „széphalmiság”-nak, a széphalmi örökségnek ez is a szerves része, tartalma, de alapja, lényege maga a Kazinczy-féle életmodell: a magyar nyelv és kultúra iránti rendkívül mély elkötelezettség, folyamatos munkára ösztönző, minden akadályon túllendülő, fegyelmezett, szigorú és becsületes elkötelezettség. Cselekvő hazaszeretet; nyelv- és hazaszeretet. „...bennünk hazaszeretet lobog, melynek egy része a nyelv szeretete” – vallotta Kazinczy. Benne van ebben az életmodellben a fogságban rozsdával s vérrel vagy csokoládépapír hátuljára a betűket gombostűvel szurkálva író, a nélkülöző és az újhelyi levéltárban robotoló, de mégis állandóan munkálkodó, szonettek alkotó, külföldi remekműveket fordító, a képzőművészeteket támogató és hét gyermeket nevelő (első gyermeke korán meghalt) és boldog családi életet élő, alkotó-teremtő Kazinczy lelkeselleme.

Ez az őszinte haza- és nyelvszeretet, az anyanyelvi kultúránk iránti mélységes elköteleződés Széphalom valódi titka, és ez Kazinczy öröksége számunkra, az utókor számára. Lelki-szellemi kapcsok kötnek tehát minket Kazinczyhoz, és ez a kötelék szorosabb, szilárdabb és tartósabb, mint a pusztán „tematikus”, tudományos kapcsolat; mert túlmutat az életmű konkrét nyelvi-irodalmi tartalmán, sokkal inkább annak eszméjével, erkölcsi-lélektani lényegével tart élő kapcsolatot. Kazinczy, e „sokat munkált, csüggedetlen lélek”, aki azért dolgozott, hogy „visszaadja a magyart magának”, életével bizonyította, hogy egy kis hely is lehet európai rangú teljesítmény otthona; s ez Sátoraljaújhelyen, a trianoni határ mellett különösen tanulságos és biztató. Ezt a szellemiséget (a hely szellemét), hagyományt és gyakorlatot (hiszen éppen Kazinczy élete bizonyítja, hogy a cselekvő hazaszeretet, a nemzeti közösség gyarapító szolgálata a körülményektől, nehézségektől és helyszíntől függetlenül is lehet hatékony gyakorlat) közvetíti, viszi és gondolja tovább A Magyar Nyelv Múzeuma egy XXI. századi, a legmodernebb elvárásoknak is megfelelő épületben.

„...szent hely, szent az öreg miatt, kinek ott van háza és sírhalma. Kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer oda zarándokolni...” – írta Petőfi Sándor Széphalomról. Ő és más reformkori fiatalok (például Arany János, Tompa Mihály) a magyar nemzet és anyanyelvünk jelképes helyének tekintették Kazinczy egykori birtokát. Ez alapozta meg Kazinczy és Széphalom kultuszát. 1859-ben, a nyelvújító születésének száza-

Kőlcsey (bronz)

dik évfordulóján az Akadémia nagyszabású ünnepséget szervezett Budapesten és számos vidéki városban; a széphalmi megemlékezés december 30-án volt. Az alkalom nemzeti tüntetés is volt egyszermind, a nemzet önmagát, magyarságát is ünnepelte, a résztvevők elénekelték a *Himnusz*t és a *Szózat*ot. Az Akadémia méltó emlékhelyet akart kialakítani Kazinczy-nak, ezért megvásárolta a széphalmi birtokot. Meg akarták őrizni a lakóházat is, azonban a falak már túlságosan meggyengültek, felújításról nem lehetett szó, Ybl Miklós terve – ő falakkal kívánta megóvni a ház két szobáját – így nem valósulhatott meg. Koch Henrik és Szkalniczky Antal ezért átdolgozta a terveket, és ez alapján épült fel a ma is látható, neoklasszicista stílusban készült, görög templomra emlékeztető Kazinczy Emlékcsarnok. Az épületet 1873-ban adták

át, s miután összegyűjtötték a Kazinczy-relikviákat, a XIX. és XX. század fordulóján kialakult a múzeum. Ekkor indultak meg azok a zarándoklatok is, melyek során a sátoraljaújhelyi és a sárospataki diákok gyalogoltak el Kazinczy sírjához, emlékezve, énekelve, pályadíjakat átvéve. Móricz Zsigmond, aki sárospataki diák volt, így emlékezik: „A Kazinczy házához kivittek bennünket Széphalomra, s ez egy életre elhatározó befolyást gyakorolt rám.”

E hagyományok ismeretében szerves fejlődésnek tekinthető az, hogy 1994-ben, a sátoraljaújhelyi székhelyű Kazinczy Ferenc Társaság közgyűlésén Pásztor Emil nyelvész felvetette: építsenek anyanyelvünknek egy múzeumot (egy nyelvtörténeti múzeumot); és a helyét is kijelölte: a fent említettek, a „szent hely” státusz okán Széphalmot szánta az új intézmény otthonául. Tizennégy év múltán épült csak meg A Magyar Nyelv Múzeuma Kazinczy egykori gyümölcsöskertje helyén. 2008. április 23-án nyílt meg egy nagyszabású ünnepségen, a vártnál is nagyobb közönség indította el útjára a küldetése szerint az anyanyelvi kultúrát megismertető és a nemzeti identitást erősítő múzeumot.

A széphalmi intézmény alapja egy eszme, a „nyelvében él a nemzet reformkori gondolata”, az a meggyőződés, hogy a nemzeti nyelv a nemzeti lét hajléka. Ez valójában a Kazinczy utáni korszak szemlélete és hitvallása: azt állítja, hogy az anyanyelv nem az *egyik*, hanem a *legfőbb* eleme, a tartópillére egy nemzet identitásának, létének. A nyelvmúzeumi küldetésnek is ez a hit és tapasztalat az alapja, a jelenkori Széphalom tehát eszmeileg nem a felvilágosodás (persze Kazinczy kapcsán részben igen), hanem a reformkor és a magyar romantika talaján áll.

A hely, Széphalom a nyelv összetettségének leképeződése: benne van a történetiség (a múlttól a jelenig jutunk), és benne van az egyidejűség (a múlt és a jelen egyszerre él és hat benne). A nyelvmúzeum feladata éppen a nyelv sokszínűségének megmuta-

tása és az anyanyelvi kultúra közvetítése – végzetes elkötelezettséggel és meggyőződéssel a hagyományokban gyökerezve, a gyökerekből táplálkozva, de modern eszközökkel, kreativitással, új módszertani megoldásokkal is (kiállításokban, rendezvényeken, foglalkozásokkal). Széphalom a maga komplexitásával hat. Az pedig, hogy mindez (a múlt és jelen, a hagyomány és kreativitás) nem a fővárosban vagy egy nagyvárosban, hanem vidéken, egy kisváros mellett történik, sokszor meglepi a látogatókat, akik örömmel nyugtázzák, hogy a központtól távol, a határ mellett is van, lehet ilyen. A trianoni határ melletti lét adottság és kötelesség egyszerre, cselekvésre buzdít: az anyanyelv – mint megtartó és összekötő örökség, mint a fizikai határok fölötti „haza a magasban” lényegű, de valóságos otthon – megőrzésére, ápolására, továbbadására.

A nyelvmuzeumi értelmezésben a nyelvtudomány interdiszciplína: több tudományág felségterülete. „A nyelv olyan, mint az ég íve a maga egymásbafutó színeinek gyönyörű játékaival” – írta Kazinczy Ferenc. A Magyar Nyelv Múzeuma kiállításaival és rendezvényeivel, múzeumpedagógiai foglalkozásaival és kiadványaival a maga összetettségében, az életünket ezer meg ezer szállal átszövő voltában akarjuk megmutatni anyanyelvünket: létünk hajlékát. A nyelv nemcsak formai, jelentésbeli és stilisztikai lehetőségeinek gazdagságával hat ránk, hanem egész létezésünk egyik legmeghatározóbb jelensége, minden területen jelen van. A nyelv lélek és fizika (vallozás és hangszalagmozgás), múlt, jelen és jövő (tapasztalat, történelem és folyamatos változás), ismeret és rejtély (tudás, akarat és a titkok titka), művészet (irodalom, ének és zene), játék és öröm (nyelvi játék és humor), a nyelv gyermeké és felnőtté, közös, a miénk: mi magunk vagyunk. A nyelvet így, csodás-varázsos valóságában mutatjuk meg, és segítségül hívjuk a társtudományokat (iro-

dalmat, történelmet, néprajzot, teológiát, lélektant, zenét). Széphalom a múzeum szó eredeti jelentésének megfelelően a múzsák ligete: a művészetek és tudományok termékeny együttműködésének helyszíne.

A Magyar Nyelv Múzeuma egyszerre tölti be a közgyűjtemény, a kiállítóhely, a nemzeti emlékhely, a közösségi tér és a közművelődési (nyelvművelődési) központ szerepét. A közművelődés Széphalmon az anyanyelv-pedagógia, az anyanyelvi nevelés (és ismeretterjesztés), a nyelvikultúra-művelés sajátos változatát jelenti, egy olyan pedagógiai programot, amelynek középpontjában a tudatos nyelvhasználatra nevelés, az irodalmi-nyelvi hagyományok (kiemelten a klasszikus magyar irodalom) megismertetése és az anyanyelvhez való kötődés megerősítése áll. A nyelv-

Móricz Zsigmond (bronz)

múzeum a magyar nyelvvel való tudatos törődés hagyományának folytatója-közvetítője, s ekképpen a pedagógia, illetve a nevelés vállalt küldetése. Bátoran használ, közvetít és teremt narratívákat; nem didaktikusság ez, hanem egy határozott értékrend vállalása. A mai értéksemleges, relativizáló és sokszor bátortalan, határozott állásfoglalást tenni nem merő, máskor pedig a „minden érvényes és mindent lehet” szabadosságában minden értéket tagadó világban A Magyar Nyelv Múzeumában bizony több a pont és a felkiáltójel, mint a kérdőjel. Széphalom tudatosan és programszerűen vállalja (hagyományként is megélve) az értékközvetítés és mértékadás, ízlésformálás szerepét. Vajon patetikusnak és korszerűtlennek hangzik-e, ha a Zemplén című újság 1880. június 17-én megjelent, az egy héttel azelőtti széphalmi ünnepegről szóló cikkének szerzőjével valljuk: „Ébreszteni és ébrentartani a magyar hazafias közszellemet – kötelesség”?

Széphalom a nyelvművelés egyik központja, ott-hona is, mégpedig az emberközpontú nyelvművelésé, amelyben összekapcsolódik az anyanyelvi nevelés technikai és etikai vonatkozása. Az a nyelvművelődési alapállás, hogy a helyesen értelmezett nyelvművelés emberművelés. Anyanyelvünk alkalmas arra, hogy – miként Kazinczy mondta – „gondolatainkat s érzéseinket legvékonyabb, legtestetlenebb hanyatlékjaiban is fesse”. Ha a megvalósításban a nyelv szegényes, töredezett, durva – az nem a nyelv, hanem a nyelvhasználó hibája. A cél az anyanyelvi ismeretterjesztés, a tudatos nyelvhasználatra nevelés: az igényességre, a hatékonyságra nevelés, a hagyományos (és személyiségfejlesztő) kommunikációs formákra ösztönzés: a nyelvi öröme, humorra, játékra, beszélgetésre, hallgatásra, mesélésre, olvasásra, írásra (elsősorban a kézzel írásra). Az anyanyelvi ismeretterjesztés célja tehát a hatékony, a szabatos nyelvhasználatra való felkészítés, illetve e képesség fejlesztése. Mindez kiegészül a viselkedéskultúra gondozásával is, ezen belül elsősorban a nyelvhasználat erkölcsi felelősségének tudatosításával.

A Magyar Nyelv Múzeuma gyűjteménye maga a magyar nyelv, de természetesen ennek a páratlan gyűjteménynek tárgyai és dokumentumai is vannak. A Kazinczy Emlécsarnok Kazinczy-relikviákat őriz: festményeket, személyes tárgyakat (a fogságban használt tányért vagy a dohányos dobozját), könyveket (például a Kazinczyné Török Zsófia családjához tartozó, 1600-as gyöngyövényes könyvet), szobrokat és

a tizenötödik aradi vértanú, Kazinczy Lajos kadétkori képét és huszárcsákóját. Az intézmény nyelvész- és irodalmárhagyatékok: Lőrincze Lajos, Deme László, Zsirai Miklós, Czigány Lóránt és mások kéziratainak-tárgyainak otthona is. A nyelvmúzeumi szakkönyvtár alapja Busa Margit kiváló Kazinczy-kutató, Kazinczy-bibliográfus hagyatéka, ez bővül folyamatosan, és gyarapszik a védett (1851 előtti) könyvek állománya is. A nyelvmúzeum kézirat- és dokumentumgyűjteményébe az anyanyelvi művelődés, az anyanyelvi mozgalom sok ezer kézírata (pályázati anyagok, szakmai háttérdokumentumok, adminisztrációs tételek), több tízezer levele (a Beszélni nehéz és a Szórol szóval rádióműsor megfajtái), számos hanganyaga tartozik. Ezek kordokumentum értékűek; fontos információkat adnak arról, hogy a XX. században hogyan látták, értékelték, használták anyanyelvüket a beszélőközösség tagjai; általánosságban és egészen konkrét nyelvhasználati kérdésekben is. Ha mindezt összevetjük a korábbi évszázadok vagy éppen a 2010-es évek nyelvszemléletével, nyelvhasználói magatartásával, nagyon tanulságos képet kapunk magunkról és a nyelv változásairól is.

Széphalom a nyelvművelésnek már az egyik központja, s törekvése, hogy az irodalmi (nemcsak a magyar, hanem a Kárpát-medencei) életben is jegyzett helyen legyen. Földrajzi elhelyezkedése, a határon túli magyar központokhoz való viszonylagos közelsége (Kassától 50, Ungvártól 80, Beregszásztól 130, Szatmárnémetitől 150, Rimaszombattól 160, Nagyváradtól 250 km-re van) predesztinálja is erre. Tízévnnyi (fizikailag: egy üres épületet kellett megtölteni; szellemileg: egy eszme intézményesítése révén) tapasztalata mellett segíti ebben az a pályázat, amely a szlovákiai Királyhelmeccel partnerségben 2019 őszéig valósul meg, s amelynek során megújul a Kazinczy-kert, és elkészül (a régi kertészház felújításával) egy alkotóház is.

Távlatos a kilátás A Magyar Nyelv Múzeuma ablakaiból... „Csüggedetlen lélek”, hit s még inkább: meggyőződés, szakértelem, vasakarát, szorgalom szükséges, és az, hogy Széphalom mindig a cselekvés helye legyen, és akkor ez a különleges sziget, a múzsák kertje újra a magyar Weimar lehet. Más szavakkal, Kováts Dánielnek, a Kazinczy Társaság alapító elnökének hitvallása szerint: „nemzeti értékeink őrzésének, gyarapításának bástyája és hajléka minden magyarul beszélő embernek, aki nyelvben otthont, oltalmazó hazát kíván magának”.